

MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ KAUZATİV MƏNA VƏ MÜNASİBƏTLƏRİN İFADƏSİ

Günel Əhmədova

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: Gunel.Ahmadova@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə insan həyatını və fəaliyyətini əks etdirən konsept dilin poetik enerjisi kimi formalaşmış, qlobal düşüncə vahidinə çevrilmiş səbəb konsepti də milli-mədəni təsəvvürlər sistemi olan kauzativliyin fəlsəfi və linqvistik əsasları, bu konstruksiyaların tipologiyası və funksional semantikasını araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Səbəb konsepti, kauzativlik (səbəblilik, koqnitiv linqvistika, linqvokulturologiya, kauzativ formalar).

EXPRESSION OF CAUSATIVE MEANING AND RELATIONS IN MODERN AZERBAIJAN LANGUAGE

Gunel Ahmadova

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article explores the concept of causality, reflecting human life and activity, formed as the poetic energy of language and becoming its global unit of thinking. The philosophical and linguistic foundations of causality, which is a system of national-cultural ideas, typology and functional semantics of constructions, have been studied.

Keywords: Concept of mind, causality (causality, cognitive linguistics, linguoculturology, causal forms).

ВЫРАЖЕНИЕ ПРИЧИННОГО ЗНАЧЕНИЯ И СВЯЗЕЙ В СОВРЕМЕННОМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Гюнель Ахмедова

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуется концепт причинности, отражающее жизнь и деятельность человека, сформировавшиеся как поэтическая энергия языка и ставшее глобальной единицей мышления. Исследованы философские и лингвистические основы причинности, представляющей собой систему национально-культурных представлений, типологию и функциональную семантику конструкций.

Ключевые слова: Понятие разума, причинность (причинность, когнитивная лингвистика, лингвокультурология, причинные формы).

1. Giriş

Konsept sosial həyat təcrübəsinin dərkətmədə əyaniləşdirilmiş, tipikləşdirilmiş fraqmentidir. Konseptual sahədə səbəb-nəticə məzmunu da əsas yerlərdən birini tutur. Səbəb-nəticə konsepti müasir Azərbaycan dilində mühüm semantik çalarları inikas etdirir. Məna çalarlarının, anlayışlarının əsasını səbəbiyyat və nəticəlik əlaqələri təşkil edir. Bu anlayış-əlaqənin dildə leksik-semantik və sintaktik əhatəsi genişdir. Həmin əhatədə sözügedən əlaqənin tərkib hissəsi, sinonimik strukturu və əsas atributları fəaliyyət göstərir. Səbəb-nəticə konsepti də etnomədəni xarakterə malik və sosial elmləri əhatə edən düşüncə vahididir. Səbəb və nəticə bir qədər mürəkkəb quruluşa malik olan həyat və ətraf mühit barədə müəyyən mental təsəvvürlər sistemidir.

Azərbaycan dilində “səbəb” ləksemi bir neçə konsepti təzahür etdirir: vadaredici səbəb, sövqedici səbəb.

Məlumdur ki, dil vahidləri iki planda öyrənilir: məzmun və ifadə planında. Biz səbəb-nəticə konseptini daha çox ifadə planında öyrənməyi qarşıya məqsəd qoymuşuq.

Koqnitiv linqvistikada əsas vahidlərdən biri də konseptdir. “Səbəb-nəticə” konsepti dil daşıyıcılarının müxtəlif diskursların qavramında əsas təsəvvürlərdən sayılır. Həm səbəbin, həm də nəticənin məzmunu və dinamikasına müxtəlif faktorlar öz təsirini göstərir. Səbəb-nəticə ilə bağlı mental proseslər iki elmin-fəlsəfə və linqvistikanın birliyində baş verir.

Azərbaycan dilinin konseptual və kateqorial sistemində “səbəb-nəticə” konseptinin struktur paradıqmaları baş vermiş əhvalat, proses və hadisələrin yalnız səbəb və nəticəsini əks etdirir.

Səbəb-nəticə konsepti linqvokulturologiyada fenomen olaraq müəyyən müddəalara əsaslanır. İnsanın düşüncəsində bu konseptin semio-koqnitiv xarakteri açılır.

Səbəb-nəticə konseptinə aid bir sıra mühüm xüsusiyyətlər bu barədə dildə möhkəmlənərək, sabitləşərək özünə yer etmiş təsəvvürləri əks etdirir.

Tədqiqata cəlb olunan konsept sintaktik şəraitdə mürəkkəb quruluş daşıyır və əsas etibarlı ilə sadə səbəb və nəticə həmin statusda olan konstruksiyaları və eləcə də budaq cümlələrlə gerçəkləşir, yəni obyektivləşir.

Beləliklə, “səbəb-nəticə” konsepti qrammatik (morfoloji və sintaktik) quruluşda, antroposentrik paradıqmalarda kompleks məzmunu malik olaraq öz əksini bir sıra semantik vasitələrlə tapır.

Dünyanı, ətraf aləmi dərkətmənin gerçəkləşməsində digər konseptlər kimi, səbəb-nəticə konseptinin də etno-dil məkanda öz yeri vardır. Bu, milli-mədəni məkandır.

Səbəb və nəticə əsas fundamental fəlsəfi anlayış və kateqoriyalardandır. Fəlsəfə elmi ilə məşğul olan alimlərin fikrincə, “Səbəb-nəticə münasibətləri universal əlaqənin bir növüdür. Səbəb (lat. causa) deyəndə elə hadisə başa düşülür ki, onun fəaliyyəti başqa bir hadisəni meydana gətirir, dəyişdirir və öz arxasınca aparır; yaranan yeni hadisə isə nəticədir. Səbəb və nəticə arasındakı münasibəti səbəbiyyət və yaxud səbəb-nəticə əlaqəsi adlandırırlar. Əgər gerçəklikdəki şeylər arasında əlaqə nəzərdən keçirilsə, başqasını izah edən bir hadisə onun səbəbi və yaxud, əgər idrak prosesində ideyaların əlaqə və münasibəti nəzərdə tutulursa, onun əsası adlana bilər. Bu tamamilə mücərrəd tərif olduğu üçün burada heç bir problem yaranmır. Səbəb və nəticə, əsas ilə əsaslandırılan arasındakı münasibəti hansı qaydalar ilə müəyyənləşdirmək məsələsi meydana çıxanda ciddi problemlər yaranır. Bu münasibətin müxtəlif mümkün formalarından müxtəlif səbəbiyyət konsepsiyaları ortaya çıxır. Nəticə üçün zəruri olan səbəblər əsas səbəblərdir, çünki onlarsız nəticə ola bilməz” [6, s.55].

Səbəb-nəticə fəlsəfi kateqoriya kimi gerçəkliyin ümumi cəhətlərini, əlaqələrini, tərəflərini və xassələrini əks etdirən anlayışdır. Bu kateqoriya digər kateqoriyalar kimi cəmiyyətin min illər boyu davam edən zəngin təcrübəsinin, onların əmək fəaliyyəti və

dünyagörüşünün yekunu, ümumiləşdirilməsidir. Daha doğrusu, dünyanı necə dərk etməsinin mərhələlərindən biridir.

Cəmiyyət səbəb-nəticə təsəvvürünü-konseptini yaratmaqla vahid obyektiv bir prosesin bu və ya digər əlamətlərini təcrid etmiş olur.

A. Şükürovun fikrincə, səbəb və nəticə bir-birilə bağlı anlayışlardır. Başqa bir hadisəni doğuran hadisə ona nisbətən bir səbəb kimi çıxış edir. “Səbəbiyyət münasibətlərinin bir çox əlamətləri sırasında iki hadisə arasında istehsal və ya yaranmanın varlığı, genetik törəmənin münasibəti, zəruriliyi, birmənəlikliyi; məkan və zaman fasiləsizliyi yaxud qarışığı dayanır” [7, s.172].

Kauzativliyin mahiyyəti və məzmunu onun vadaredici, sövqedic, təşviqedic, icbari, məcburi, törədici səbəblərə malik olmasındadır. Həmin formaları özündə birləşdirən formalar “kauzativ formaları” [8, s.64]. Həmin formalar vasitəsiylə örtülən hər hansı bir cümlə, mətn dilin sintaktik bölməsinin ciddi araşdırma obyektidir. Həmin formaları özündə əks etdirən mətnlər nitqyaradıcı fəaliyyətin, yazılı mənbələrin, nitq əsərinin məqsədəuyğunluq, əlverişliliyin nəticəsi olaraq dərk edilir. Yenə həmin məzmunu daşıyan mətnlər nitq posesində dərkətməni təmin edən, fikri, düşüncəni müəyyənləşdirən forma, «qəlib» kimi anlaşılır. Bu da bəllidir ki, mətn nəzəriyyəsinə görə, dildə bir sıra cəhətlərə mütləq şəkildə diqqət yetirmək lazım gəlir: mətnin məna tərəfinə - əmələgəlmə prosesinə, orada qoyulmuş mənalara (məsələn, səbəb-nəticə mənasının) dərk olunmasına, qavranılmasına, aktual ünsiyyət vahidi olmasına, səbəblə bağlı informativliyin təmin olunmasına münbit şərait yaranır.

Azərbaycan dilində səbəb budaq cümləsi struktur-funksional cəhətdən növlərə aşağıdakı ölçüyə görə ayrılır:

- a) Komponentlərin sıralanmasına görə;
- b) Komponentlərin təksubyektivliyinə və çoxsubyektivliyinə görə;
- c) Komponentlərin analitikliyinə və sintetikliyinə görə.

Birinci tipin səbəb-nəticə konseptini yaratması. Baş cümlə öncə, budaq cümlə isə sonra işlənir və budaq cümləni baş cümləyə bağlayan bağlayıcı vasitələrin çoxu eyni olub asılı komponentdə gəlir. Belə xüsusi mürəkkəb səbəb konstruksiyaları sintaktik quruluşun cütözəkliyinə görə fərqlənir.

Azərbaycan dilində həmin tip səbəb konstruksiyalarında asılı komponentlər əsas hissəyə çünki, ona görə ki, ondan ötrü ki, zira mürəkkəb bağlayıcıları ilə **əlaqələnilir**. Məs.: O susurdu, çünki (ona görə ki, ondan ötrü ki) günahı böyük idi [4, s.67].

Belə səbəb konstruksiyalarında bağlayıcıların yeri bəzən fakultativ olur. Məs.: Mən qardaşımın dediklərinə inanmalıyam, (ona görə ki) o mənə oğlunun əvəzinə and içməzdi.

Bu cür konstruksiyalarda asılı komponenti əsas tərəfə bağlayan bağlayıcılar eynimənəlidir və onların da yeri mürəkkəb strukturda fakultativdir.

İkinci tipin səbəb-nəticə konseptini yaratması. Baş cümlə öncə, budaq cümlə sonra işlənir. Səbəb konstruksiyaları bağlayıcı və bağlayıcı vasitələrlə əlaqələnilir. Bu cür tabeli mürəkkəb cümlələr isə semantik quruluşun təközəkliyinə görə fərqlənir. Asılı olan komponent

əsas komponentdəki bağlayıcı sözə aid olur və onu tamamlamağa xidmət göstərir. Ki, ona görə, onun üçün, ondan ötrü sinonim səciyyəli bağlayıcılar həmin funksiyanı yerinə yetirir. Bağlayıcı sözlərin yeri sintaktik vahidlərdə fakültativ də ola bilər. Məs.: Mən sənə ona görə minnətdaram ki, sözün düzünü danışsən. Mən sənə minnətdaram, sözün doğrusunu deyirsən (müqayisə et). Semantika bərabərdir.

Üçüncü tipin səbəb-nəticə konseptini yaratması. Quruluş budaq cümlənin öncə, baş cümlənin isə sonra gəlməsi ilə səciyyəlidir. Bu cür səbəb konstruksiyaları bütöv şəkildə sintaktik strukturun cütözəkliyinə əsasən, müəyyənləşir.

Beləliklə, səbəb-nəticə konseptinin dərinliyi və çoxmənalılığı onun dildə müxtəlif ifadə vasitələrinin (səbəb zərfləri, səbəb bağlayıcıları, sadə və mürəkkəb cümlələr, mürəkkəb sintaktik bütövlər) həm yığcam, həm mürəkkəb, həm də genişlənmiş (inkişaf etmiş) strukturunun olduğunu göstərir.

Tədqiqat göstərir ki, səbəb-nəticə konsepti fəlsəfi səbəb-nəticə haqqında düşüncə və konseptual baxışların toplusu kimi dildə reallaşır.

Tabesiz mürəkkəb cümləni əmələ gətirən bağlayıcının konkret semantikasi səbəb bildirir. Səbəb mənası müxtəlif mənə çalarlarını ifadə eləcə də «linqvistik səbəb» (termin N.İ. Ştikaloya məxsusdur) nitq və mətn şəraitində ardıcılıq mənasının da mövcudluğundan xəbər verir. Bundan savayı, səbəb münasibətlərinin konkret ifadə vasitələrini dəqiqləşdirmək, dil səbəbinin semantik strukturunu müəyyənləşdirmək; semantik müxtəlifliyin tipik təzahür vasitələrini təyin etmək; tabesiz mürəkkəb cümləni əmələ gətirən səbəb-nəticə məzmunlu bağlayıcıların yaxud intonasiyanın (bağlayıcısız) semantik-struktur təhlilini aparmaq; səbəb konstruksiyalı sadə və mürəkkəb cümlələr arasında olan sinonimlik imkanlarını ortaya çıxarmaq; ifadə vasitələrinin prinsiplərini aydınlaşdırmaq bu konseptə daxil olan məsələlərdəndir. Bu məsələlərin geniş tədqiqinə ehtiyac vardır.

Digər məsələ semantikadır. Periferik sintaktik konstruksiyalarda səbəb semantikasının əlamətləri açıq-aşkar görünür. Hətta səbəb kateqoriyasının semantik variantları da mətndə nəzərə çarpır. Sadə cümlədə kauzasiya vasitələri və tərkib hissələrin səbəb semantikasi da inkışaf prosesində aktuallaşır. Bir sözlə, Azərbaycan dilində səbəb-nəticə mənasının ifadə imkanlarının genişliyi faktlar əsasında ortaya çıxır.

Səbəb-nəticə konseptinin sintaktik vahidlərlə təzahürü fikri də gerçəkləşir. Bu zaman səbəb-nəticə münasibətlərinin mətndə reallaşma prinsiplərini müəyyənləşdirmək tələb olunur. Qeyd olunduğu kimi, səbəb-nəticə münasibətlərini ifadə edən müasir bədii, elmi, publisistik mətnlər 3 prinsip əsasında formalaşır: 1) deysis (bilavastə göstərmə, işarə etmə); 2) presuppozisiya dildə təzahür və vahidlərin gizli nitqdə fikri ifadə etməsi. Bu semantika kontekst və situasiya ilə müəyyən olunur; obyektiv gerçəklik haqqında biliklər verilir. Məsəl üçün: Biz sabah nə üçün İstanbula uçuruq cümləsinin presuppozisiyası təyyarə ilə; 3) dil konteksti (cümlələrin ardıcıl sıralanması) [5, s.460]. Səbəb-nəticə konsepti bu prinsiplərdən hər üçü əsasında mətndə reallaşır. Səbəbin verilməsi bilavasitə onu göstərməyə və dil kontekstinə

əsaslanır. Çünki, ona görə ki, buna görə ki, niyə və s. bağlayıcılar müasir Azərbaycan dilində yalnız bilavasitə göstərmə prosesində çıxış edir. Göstərmə (işarətmə) mənasında işlənərkən qeyd edilən səbəb bağlayıcılarının mənası bir-birinə uyğun gəlir və bu cəhət kataforik funksiyanı yerinə yetirir. Çünki bağlayıcısı ona görə ki bağlayıcısı ilə sinonim kimi çıxış edir və kataforik münasibəti formalaşdırır. Hər bir vəziyyətdə danışan və dinləyən nitq situasiyasında bilavasitə iştirak edir, yəni onlar həmin bağlayıcıları deyərkən sözlər kimi işlədirlər. Mənə o qədər də xələl gətirməyən sinonim bağlayıcılardan hər biri işləyə bilər. Misal üçün: - Deyirlər, Anar əvəzəlməz adam deyil, mən də onlarla razı. Ümumiyyətlə, əvəzolunmaz adam yoxdur. Hamını əvəz etmək olar, ancaq **Siz** 32 ildir ki, mənim əvəzimi axtarırsınız, tapmırsınız axı. Tapın da, niyə tapmırsınız? Çünki birinin istədiyini o biri qrup istəmir. Ona görə də deyirlər ki, qoy, elə Anar qalsın! Əgər məni yüz adam sevirsə, üç adam əleyhimədir. Bu gün Yazıçılar Birliyinin 2000 üzvü var. 2000 üzvdən 1900-ü mənim tərəfimdədir. Mən dörd qurultayda yekdilliklə sədr seçilmişəm. İndi kimsə mənim əleyhimədirsə, bu da təbiidir. Çünki onların təmənnaları var. Biri ad istəyir, biri mükafat, biri təqaüd... Hərdən cavanları da çaşıdırırlar. Ancaq mən sevinirəm ki, gec-tez cavanlar da ayılırlar. Bir vaxt deyirdilər ki, biz bayrağımızı YV-ə sancacağıq. Anarı avtomatla ordan çıxaracağıq. Biz qoymadıq ki, Yazıçılar Birliyi dağılsın. Görək buna görə də bizə minnətdar olsunlar. Biz buranı qorumasaydıq, onlar buranı otaq-otaq satacaqdılar» (Anar)

Nəcəf - Hə...Belə de... Yaxşı, bəs sən niyə belə əl-ayağa düşmüşsən? Xanmurad - niyə düşməyim? Kişi ilə dostam, bir yerdə günlər keçirmişik [3, s.56].

“Niyə” bağlayıcısı öz inkişafı prosesində müxtəlif informativ mərkəzlər arasında sintaktik əlaqə yaratmaqla yanaşı məntiqi-semantik əlaqələri gerçəkləşdirir, dəqiqləşdirir və müəyyən istiqamətə yönəldir. Mürəkkəb cümlə və mətn komponentlərinin vahid bir informasiya, sintaktik struktur kimi formalaşmasında səbəb-nəticə bağlayıcıları mühüm rolə malik olur və onların quruluş elementinə çevrilir. Səbəb-nəticə bağlayıcılarının işlənmədiyi sintaktik vahidlərin tərəfləri arasında xüsusi vasitələrlə (bağlayıcı vasitələr) yaradılan cümlələrdə olduğu qədər semantik əlamətləri görmək mümkün deyil. Məs.: -“biz Elçinlə indi də dostuq. Əkrəmlə münasibətlərimiz isə sonradan pozuldu. Mən Əkrəm haqqında danışmaq istəmirəm. Çünki bir kəlmə deyirəm, ondan yapışırlar, onu gedib Əkrəmə deyirlər, Əkrəm danışır, sonra mən cavab verməli oluram. Ona görə də bu haqda danışmayacağam” [1, s.42].

Bu mətnin eyni semantik yük daşıyan predikativ mərkəzlərinin səbəblə bağlı informasiya kimi formalaşmasında çünki, ona görə də bağlayıcıları vasitəsilə gerçəkləşən qarşılıqlı münasibətlərin rolu böyükdür. Sözügedən bağlayıcılar mətndə predikativ mərkəzdəki münasibəti səbəb semantik münasibəti kimi əlaqəni meydana gətirir.

Misallardan da görünür ki, mətnin müxtəlif informasiyalar kimi proqramlaşdırılması və səbəb münasibətinin müxtəlif sintaktik strukturlar kimi reallaşmasında onların-bağlayıcıların mövqeyi çox mühümdür. Aşağıdakı iki misalda da fərqli informasiyalara rast gəlmək olur:

Tələbə diqqətini bir yerə toplaya bilmir; nə isə onu narahat edir, fikrini yayındırırdı.

Tələbə diqqətini bir yerə toplaya bilmir, çünki (ona görə ki) nə isə onu narahat edir, fikrini yayındırırdı.

Dil faktlarının təhlili göstərir ki, mətnin komponentləri arasında səbəb məzmununun formalaşması və təzahüründə çünki, ona görə ki, o səbəbdən və s. bağlayıcı vasitələr daha aktiv şəkildə işlənir. Bu bağlayıcılar istər sadə, istərsə də mürəkkəb cümlə və mətnlərdə komponentləri bir-birinə bağlayaraq səbəb konseptini bildirməsində başlıca vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Bu bağlayıcılar vasitəsilə mətnin səbəbi formalaşdırılan cümlələri arasında zəncirvari halqa və əlaqələr yaranır. Səbəb bildirən bağlayıcılarla işlənən cümlələr mətndən kənar müəyyən dərəcədə öz müstəqilliyini, sabitliyini saxlayır, bunların mənası tək cümlədə reallaşmır. Başqa sözlə, çünki, ona görə ki, o səbəbdən, bu səbəbdən və s. vahidləri konkret olaraq mətn yaratmada fəal iştirak edirlər. Həm də formal vasitə kimi.

Araşdırma nəticəsində belə qənaətə gəlirik ki, həmin bağlayıcıların işlənmə halları yalnız göstərilənlərlə məhdudlaşmır. Bu hal səbəbdən sonra mətnin sonunda nəticəni yaradan bir vasitə kimi də özünü göstərə bilər. Lakin məzmununda müəyyən dəyişiklik baş verir. Amma kommunikativ cəhət elə də çox yüklənmir, bəzi məqamlarda konstruktiv mənaya üstünlük verilir.

Bizə elə gəlir ki, bu cür araşdırmalar, kausativlik probleminin bir dil üzrə tədqiqi dünya dillərinin, o cümlədən türk dillərinin sintaktik və semantik strukturu ilə bağlı ümumiləşdirici nəticələrin əldə olunması baxımından mühüm önəm qazana bilər. Həmçinin də səbəb-nəticə konseptinin məntiqi-qrammatik, struktur-semantik və kommunikativ-funksional və pragmatik özünəməxsusluğu meydana çıxır.

Bəllidir ki, cümlə sintaksisin əsas və mərkəzi vahididir. Cümlə dilin ən mühüm göstəricisidir. Onun bir sıra mənaları ilə yanaşı, səbəb-nəticə mənası da mətndə aparıcı yerlərdən birinin tutur. Səbəb-nəticə də insan düşüncəsinin mühüm bir vahidi kimi cümləyə, söyləmə çevrilir. Bizim düşüncə prosesimizin əsas bir hissəsini də səbəb-nəticə semantikasi təşkil edir. Bu konsept səbəb-nəticə ilə bağlı çox mühüm informasiyaları digər sahələrdə olduğu kimi koqnitiv məkanda qoruyub saxlayır.

Beləliklə, Azərbaycan xalqına məxsus səbəb-nəticə konseptinin bu və ya digər tərəfləri-milləti mədəniyyəti, milli spesifikanı inikas etdirən tərəfləri öyrənilir. Səbəb-nəticə konseptinin daxili strukturu, məna və funksionallığı ayrı-ayrı təbəqələrin təhlili prosesində ortaya çıxır.

Nəticə. Səbəb-nəticə konsepti insanın fəaliyyətini xarakterizə edən əsas kateqoriyalardandır. Bu anlayışda gerçəkliyin ümumi cəhətləri, münasibətləri, tərəfləri və xassələri əks olunur.

Bu konseptdə dilimizin mühüm semantikasının dərin strukturu mövcuddur. Həmin semantika morfoloji və sintaktik cəhətdən intonasiya, səbəb zərfləri, bağlayıcıları, sadə və mürəkkəb cümlələr, eləcə də sintaktik bütövlər vasitəsilə ifadə olunur. Belə vasitələrin təzahürü zamanı ortaya çıxan konseptual qanunauyğunluqlar məqalənin başlıca məqsədini təşkil edir.

Kauzativ mənə və münasibətlər dilimizin qanunları və qanunauyğunluqları üzrə müəyyən olunur.

Kauzativlik həm də possessivlik, zaman məkan və s. kimi universal funksional-semantik kateqoriyalardandır. Onu ifadə edən vasitələrin keyfiyyəti, öncə, insan həyatı və fəaliyyətində səbəb münasibətlərinin məzmununu öyrənməkdən ibarətdir.

Kauzativ mənə və münasibətlər dilimizdə buna görə, ona görə, onun üçün, bunun üçün, bu səbəbdən, o səbəbdən və s. vahidlərlə ifadə olunur. Bu konsept görə, nəticəsində, səbəbilə, üzündən, olduğundan sözləri vasitəsilə də dərk edilir. Səbəb münasibətləri həm tabeli, həm də tabeli mürəkkəb cümlələrdə funksionallaşaraq koqnitiv proseslərə qoşulur.

Ədəbiyyat

1. Axundov M.F. (2006), Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 567.
2. Андреев Н.М. (1956), Рамматические средства действительности следствия относенных в современном русском литературном языке: автореф. дисс. канд. филол. наук. Саратов, 18.
3. Ədəbiyyat qəzeti (14 oktyabr, 2023), 11. <https://edebiyatqazeti.az/>
4. İbrahimov İ. (2005), Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 431.
5. Маличева Н.В. (2003), Текст и Сложное Синтаксическое Слово: Системно-Функциональный Анализ. Ростов-на-Дону: АПЧН, 180.
6. Rəhimov S. (2005), Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 288. http://anl.az/el/r/rs_se2_1.pdf
7. Veysəlli F. (2006), Dilçilik Ensiklopediyası. Bakı: Mütərcim, 167.
8. Корди Э.Э. (1988), Модальные и Каузативные Вопросы в Современном Французском Языке. Москва: Наука, 456.